

Katarzyna Marciniak-Paprocka

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Zmiany wprowadzone w organizacji i udzielaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi po 30 kwietnia 2013 roku

Changes made in the organization and provision of psychological and pedagogical assistance to students with special educational needs after 30 April 2013

Streszczenie: Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie szczegółowo zmian, jakie zostały wprowadzone w 2013 roku, w udzielaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach.

Słowa kluczowe: edukacja inkluzyjna, pomoc psychologiczno-pedagogiczna, specjalne potrzeby edukacyjne

Abstract: This article aims to present in detail the changes that were introduced in 2013 in the provision of psychological and pedagogical support for pupils with special educational needs in public kindergartens, schools and institutions

Key words: inclusive education, psycho-pedagogical assistance, special educational needs

Wstęp

Fundamentalnym elementem rozwoju każdego kraju są zmiany, które pozwalają na zdobywanie nowych doświadczeń we wszystkich dziedzinach życia i pracy ludzi oraz wypracowanie coraz lepszych metod wspierania jednostek. W myśl tej zasady oraz zgodnie z ideą edukacji włączającej stworzone zostały akty prawne regulujące obowiązki szkół wobec uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

17 listopada 2010 roku zostały podpisane Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej dotyczące pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Nowe regulacje prawne zawarte zostały w sześciu Rozporządzeniach MEN:

- 1) *w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*¹;
- 2) *w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych*²;
- 3) *w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz ośrodkach*³;
- 4) *w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych*⁴;
- 5) *zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych*⁵;
- 6) *zmieniające rozporządzenie w sprawie ramowego statutu publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym publicznej poradni specjalistycznej*⁶.

Powyższe rozporządzenia obowiązywały w przedszkolach i gimnazjach od roku szkolnego 2011/2012, natomiast w szkołach podstawowych i ponadgimnazjalnych od roku szkolnego 2012/2013. Po dwóch latach funkcjonowania 30 kwietnia 2013 roku zostało wprowadzone kolejne Rozporządzenie *w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach* (Dz.U. Nr 0 z 2013 r., poz. 532), zmieniające Rozporządzenie nr 1 (Dz.U. Nr 228 z 2010 r., poz. 1487) z 2010 roku.

¹ Dz.U. Nr 228 z 2010 r., poz. 1487.

² Dz.U. Nr 228 z 2010 r., poz. 1488.

³ Dz.U. Nr 228 z 2010 r., poz. 1489.

⁴ Dz.U. Nr 228 z 2010 r., poz. 1490.

⁵ Dz.U. Nr 228 z 2010 r., poz. 1491.

⁶ Dz.U. Nr 228 z 2010 r., poz. 1492.

Edukacja inkluzyjna jako teoretyczne podstawy zmian

W literaturze dotyczącej pojęcia edukacji inkluzyjnej wiele miejsca poświęca się uczniom z niepełnosprawnością, należy jednak dodać, że inkluzja dotyczyć ma każdego ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, również ucznia nieprzystosowanego społecznie. „Edukacja inkluzyjna oznacza, że główny akcent położony zostaje na organizację środowiska do specyficznych potrzeb osób z zaburzeniami przystosowania, zmarginalizowanych i przestępców”⁷. Szkoła ma być takim miejscem, gdzie każdy uczeń bez względu na jego dysfunkcję powinien mieć szansę na zdobycie wykształcenia. B. Bocian i T. Zacharuk zwracają uwagę, że celem edukacji włączającej, a tym samym pracy szkoły nie jest ujednoczenie uczniów, ale elastyczność w stosunku do nich. Elastyczność jest konieczna ze względu na to, że uczniowie są różni, uczą się różnym tempie, a nauczyciele, by być efektywnymi, potrzebują zastosowania różnych metod⁸.

Edukacja włączająca koncentruje się na uczniu oraz dostosowaniu szkoły⁹ do możliwości edukacyjnych oraz potrzeb wynikających z rozwoju dziecka. Każdy uczeń rozwija się we własnym tempie, a celem edukacji włączającej jest zapewnienie odpowiednich warunków, sprzyjających temu rozwojowi. Zdaniem Głodkowskiej, włączanie to powinno być celowe, systematyczne oraz zorganizowane. Zwraca uwagę na stosowanie wymagań w stosunku do ucznia, na miarę jego możliwości, tak aby pozwolić na osiągnięcie satysfakcji z nauki oraz życia, a przy tym osiągać coraz to większy rozwój. Postawa taka jest możliwa jedynie z perspektywy środowiska

⁷ T. Zacharuk, *Resocjalizacja w warunkach edukacji inkluzyjnej*, „Resocjalizacja Polska”, nr 1, 2010 r., s. 221.

⁸ Por. T. Zacharuk, B. Bocian, *Edukacja włączająca – nowa perspektywa pedagogiczna*, „Oświata Mazowiecka”, nr 2, 2011 r., s. 5, T. Zacharuk, *Edukacja włączająca szansą dla wszystkich uczniów*, „Meritum”, nr 1, 2011 r., s. 2-3.

⁹ Rozporządzenie MEN z 17 listopada 2010 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach wskazuje w §1 ust. 1 placówki, które są zobowiązane do pracy na rzecz dziecka, rodziny i nauczycieli. Kafeteria placówek zobligowanych do pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jest zgodna z art. 2 pkt 3, 3a, 5 i 7 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. Za każdym razem, kiedy w artykule używane jest pojęcie szkoła, autor uwzględni również placówki wymienione w ustawie.

otwartego, które pozwala osobie wcześniej wykluczonej na spełnienie określonych zadań społecznych oraz wewnętrznego poczucia przynależności do grupy. Jeśli chodzi o strategię systemu edukacyjnego, Głodkowska uważa, że włączenie polega na umożliwieniu każdemu uczniowi, bez względu na jego specyficzne potrzeby, dostępu do szkół masowych. Proces ten nie może jednak odbywać się kosztem społeczeństwa. Każdy z uczniów w klasie szkolnej powinien otrzymać optymalne warunki do rozwoju własnego.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że *inkluzja (włączenie) porusza kwestie związane z prawem dziecka do uczęszczania do szkoły masowej, w której powinno mu się zapewnić wsparcie niezbędne do prawidłowego rozwoju oraz gdzie powinno być szanowane i cenione za to, kim jest (...)* Inkluzja nie jest stanem stałym jak integracja. Jest to ciągły proces zmian szkolnego etosu: dotyczy budowania szkolnej społeczności, która nie tylko akceptuje, ale i ceni odmienność¹⁰. Duży nacisk kładzie więc na szkołę, jej przystosowanie do potrzeb uczniów, a przede wszystkim plastyczność tej instytucji. Nie można takimi samymi metodami pracować ze wszystkimi uczniami. Należy po przeprowadzonej diagnozie zaproponować odpowiednie rozwiązania, które będą optymalne dla ucznia, ale i dla nauczyciela. W podejściu inkluzyjnym podkreśla się różnorodność uczniów. Każdy uczeń jest inny, ma inne potrzeby i możliwości, a zadaniem nauczyciela jest wspierać go, wartościować i dostosować szkołę do potrzeb uczniów. Zgodnie z założeniami inkluzji różnice między uczniami są wręcz pożądane, bo wzbogacają jednostkę i wartościują ją.

Nurt edukacji włączającej obejmuje cały świat. Główne cele rozwojowe nowego Milenium czy Edukacji dla Wszystkich do 2015 r. opierają się na możliwości zapewnienia pełnego uczestnictwa wszystkim uczniom w edukacji. Wiele międzynarodowych konwencji kładzie nacisk na równość osób wobec edukacji. Wśród nich są m.in.: Uniwersalna Deklaracja Praw Człowieka (1948), Konwencja UNESCO Przeciw Dyskryminacji w Edukacji (1960), Konwencja o Prawach Dziecka (1989), Światowa Deklaracja o Edukacji dla Wszystkich (1990), Działania Światowego Forum Edukacyjnego i Milenijne Cele Rozwojowe (2000), Program Edukacji dla Wszystkich (2001) oraz konferencje, takie jak „Edukacja włączająca – drogą ku przyszłości” zorganizowana przez UNESCO (2008). Również na gruncie polskim, bada-

¹⁰ T. Zacharuk, *Wprowadzenie do edukacji inkluzyjnej*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2008 r., s. 28

cze i teoretycy zajmując się uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i edukacją inkluzywną wypracowali wiele wniosków, które znalazły swoje odzwierciedlenie w regulacjach prawnych.

Analiza Rozporządzenia MEN z 30 kwietnia 2013 roku

Wprowadzone zmiany miały za zadanie uprościć procedury dokumentacyjne i ujednoczyć działania pomocowe. Podyktowane zostały opiniami ekspertów, nauczycieli i rodziców; a ich celem było przyspieszenie udzielania pomocy uczniom. Zmniejszenie ilości obowiązującej dokumentacji pozwala wydłużyć czas przeznaczony na pracę z uczniem w celu wyrównania braków i podniesienia szans edukacyjnych.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna polegać ma na rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych wynikających z:

- 1) niepełnosprawności,
- 2) nieprzystosowania społecznego,
- 3) zagrożenia nieprzystosowaniem społecznym,
- 4) szczególnych uzdolnień,
- 5) specyficznych trudności w uczeniu się,
- 6) zaburzeń komunikacji językowej,
- 7) choroby przewlekłej,
- 8) sytuacji kryzysowych lub traumatycznych,
- 9) niepowodzeń edukacyjnych,
- 10) zaniedbań środowiskowych związanych z sytuacją bytową ucznia jego rodziny, spędzaniem wolnego czasu i kontaktami środowiskowymi,
- 11) trudności adaptacyjnych związanych z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, w tym również związanych z kształceniem za granicą¹¹.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna kierowana jest nie tylko do uczniów i nauczycieli, ale również opierać się ma na wspieraniu działalności rodziców i nauczycieli w rozwiązywaniu problemów dydaktycznych i wychowawczych, a także rozwijaniu ich umiejętności wychowawczych. Od-

¹¹ Dz.U. Nr 0z 2013 r., poz. 532.

dzielnym zapisem jest informacja o bezpłatnym i dobrowolnym korzystaniu z oferowanej pomocy.

Podobnie jak miało to miejsce w pierwotnej wersji, za organizację pomocy psychologiczno-pedagogicznej odpowiedzialny jest dyrektor placówki, a udzielać jej mają nauczyciele, wychowawcy oraz specjaliści, wśród których wyróżnić należy psychologów, pedagogów, logopedów, doradców zawodowych oraz terapeutów pedagogicznych.

Poszerzona została grupa osób i instytucji wspierających placówkę. Oprócz rodziców, poradni psychologiczno-pedagogicznych (oraz specjalistycznych), placówek doskonalenia nauczycieli czy przedszkoli, szkół i placówek wyszczególnione zostały organizacje pozarządowe oraz instytucje działające na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży. Znacznie zmieniła się również grupa osób mogących wystąpić z inicjatywą pomocy dla uczniów. Przed zmianami ubiegać się o nią mogli: uczeń, rodzice ucznia, nauczyciele bądź wychowawcy, poradnia psychologiczno-pedagogiczna, asystent edukacji romskiej oraz pomoc nauczyciela, natomiast po zmianach grupa ta została poszerzona o pielęgniarkę szkolną bądź środowiskową, pracownika socjalnego, asystenta rodziny oraz kuratora sądowego, czyli instytucje i osoby mający ścisły związek ze wspieraniem prawidłowego funkcjonowania rodziny.

Formy udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej powinny być realizowane w trakcie bieżącej pracy z uczniem z uwzględnieniem, jak dotychczas, klas terapeutycznych, zajęć rozwijających uzdolnienia, zajęć dydaktyczno-wyrównawczych, zajęć specjalistycznych, w przypadku uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych – zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i planowaniem kariery zawodowej, porad i konsultacji, ale również, co zostało wprowadzone po nowelizacji, warsztatów. Zwrócono również uwagę na zajęcia rozwijające uzdolnienia w przedszkolach i placówkach, co zostało dodane.

Szczególnie wyróżniono udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej w szkołach dla dorosłych. Pomoc ta również ma być realizowana w trakcie bieżącej pracy ze słuchaczem w formie zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniem kariery zawodowej, porad i konsultacji, a także warsztatów i szkoleń.

W zakresie szczegółowych zmian doprecyzowane zostały zasady konstruowania klas terapeutycznych. Organizowane mają być dla uczniów wy-

kazujących sprzężone i jednorodne zaburzenia, którzy wymagają specjalnej organizacji dostosowania procesu nauczania do specjalnych potrzeb edukacyjnych oraz długotrwałej pomocy specjalistycznej. Podkreślono, że nie tworzy się takich klas w szkołach specjalnych, a zajęcia prowadzić mają nauczyciele właściwych zajęć edukacyjnych. Nauczanie w klasie terapeutycznej ma być prowadzone według realizowanych w szkole programów nauczania, ale z dostosowaniem metod i form niezbędnych do realizacji indywidualnych potrzeb edukacyjnych i rozwojowych oraz możliwości psychofizycznych ucznia. Nie została zmieniona maksymalna liczba uczniów w klasie. Pozostałe ustalenia pozostały bez zmian.

Sprecyzowane zostały działania nauczycieli w ramach rozpoznawania indywidualnych potrzeb edukacyjnych i rozwojowych oraz indywidualnych możliwości psychofizycznych uczniów, z uwzględnieniem ich zainteresowań i uzdolnień. Zadaniem nauczycieli przedszkola jest przeprowadzenie diagnozy przedszkolnej, której celem jest obserwacja pedagogiczna zakończona analizą i oceną gotowości dziecka do podjęcia nauki w szkole. Na etapie szkoły do czynności nauczyciela należy obserwacja pedagogiczna w trakcie bieżącej pracy z uczniami. W młodszych klasach szkoły podstawowej rozpoznanie trudności, w tym specyficznych trudności w uczeniu się oraz szczególnych uzdolnień, natomiast w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej – szeroko pojęte doradztwo edukacyjno-zawodowe.

Rozpoznanie u ucznia specjalnych potrzeb edukacyjnych skutkuje objęciem go niezwłocznie pomocą psychologiczno-pedagogiczną przez nauczyciela, wychowawcę czy specjalistę i wymaga poinformowania o podjętych działaniach: w przypadku szkoły – wychowawcę klasy, a w przypadku przedszkola i placówki – dyrektora. Zadaniem wychowawcy klasy lub dyrektora placówki jest poinformowanie innych nauczycieli, wychowawców i specjalistów o podjętych działaniach.

Zasadniczą zmianą, którą wprowadzono, było przeniesienie odpowiedzialności za organizowanie i planowanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej uczniowi ze specjalnie tworzonego zespołu na wychowawcę klasy czy dyrektora. To właśnie do zadań wychowawcy klasy bądź dyrektora należy planowanie form udzielania pomocy, okresów jej trwania oraz wymiaru godzin przeznaczonych na realizację poszczególnych form. Osta-

teczny wymiar godzin przeznaczonych na zajęcia pomocowe wyznacza dyrektor placówki, biorąc pod uwagę wszystkie godziny, jakie w danym roku szkolnym mogą być przeznaczone na daną formę. Do odpowiedniego planowania pomocy niezbędne są konsultacje z rodzicami dziecka, a także z innymi nauczycielami, wychowawcami czy specjalistami. W przypadku, gdy w poprzedzającym roku szkolnym uczeń był objęty pomocą psychologiczno-pedagogiczną należy uwzględnić wnioski powstałe w wyniku ewaluacji. Oznacza to, że za pomoc dziecku odpowiedzialny jest najbliższy nauczyciel, a nie jak miało to miejsce wcześniej koordynator. Jednak jeśli przemawiają za tym jakieś istotne fakty, dyrektor ma prawo wyznaczyć innego nauczyciela, wychowawcę czy specjalistę do powyższych zadań.

Postępowanie takie stosuje się wobec ucznia, który posiada orzeczenie o potrzebie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego, orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania oraz opinię z poradni psychologiczno-pedagogicznej, przy czym należy uwzględnić zalecenia zawarte w dokumentacji.

Za planowanie i organizację pomocy psychologiczno-pedagogicznej skierowanej do uczniów posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego odpowiedzialny jest, jak miało to miejsce w pierwszej wersji rozporządzenia z 2010 r., zespół, który wyznacza formy, okres udzielania pomocy i wymiar godzin na nie przeznaczonych. Wszelkie zalecenia zawarte są w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym wraz z wnioskami znajdującymi się w orzeczeniu. O wszelkich działaniach pomocowych należy niezwłocznie w sposób pisemny poinformować rodziców ucznia lub samego pełnoletniego ucznia.

W nowelizacji rozporządzenia zostały bardzo jasno przedstawione zadania pedagoga i psychologa, logopedy, doradcy zawodowego, także terapeuty pedagogicznego.

Do zadań pedagoga i psychologa w szczególności należy przeprowadzenie badań diagnostycznych w celu uzyskania informacji o indywidualnych potrzebach rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwościach psychofizycznych w celu określenia mocnych i słabych stron ucznia. Diagnozowanie powinno dotyczyć również sytuacji wychowawczych w celu rozwiązywania problemów oraz wspierania rozwoju uczniów. Pedagog i psycholog odpowiedzialni są również za udzielanie pomocy psychologicz-

no-pedagogicznej w formach odpowiednich dla danego dziecka. W ramach działań prewencyjnych zobowiązani są oni do przygotowywania zajęć z zakresu profilaktyki uzależnień i innych problemów rozpoznanych w danej grupie wychowawczej. Istotnym działaniem jest minimalizowanie skutków zaburzeń rozwojowych, zapobieganie zaburzeniom zachowania oraz podejmowanie inicjatyw w zakresie różnych form pomocy w środowisku pozaszkolnym i szkolnym. W sytuacjach kryzysowych mają oni inicjować i podejmować działania o charakterze mediacyjnym bądź interwencyjnym w sytuacjach kryzysowych. W zakresie realizowania działań pomocowych zadaniem pedagoga i psychologa szkolnego jest udzielanie niezbędnego wsparcia rodzicom i nauczycielom oraz wychowawcom i specjalistom w rozwijaniu indywidualnych predyspozycji i możliwości.

Zadania logopedy skupiają się przede wszystkim na diagnozowaniu logopedycznym, z uwzględnieniem badań przesiewowych nowych uczniów oraz prowadzenie zajęć logopedycznych, udzielanie porad i konsultacji uczniom i rodzicom w zakresie stymulacji rozwoju mowy, ale również prowadzenie działań profilaktycznych we współpracy z rodzicami, nauczycielami, wychowawcami i specjalistami.

Doradca zawodowy kieruje swoje działania do uczniów gimnazjów, szkół ponadgimnazjalnych i szkół dla dorosłych. Diagnoza dokonana przez doradcę ma na celu poznanie zapotrzebowania uczniów na informacje edukacyjne i zawodowe oraz pomóc w planowaniu kariery. Podstawowym zadaniem jest gromadzenie aktualnych informacji edukacyjnych i zawodowych adekwatnych dla danego poziomu kształcenia. Do zadań doradcy zawodowego należy również koordynowanie działalności informacyjno-doradczej prowadzonej przez szkołę. W przypadku braku wykwalifikowanego doradcy dyrektor zobowiązany jest do wyznaczenia specjalisty, który będzie pełnił rolę doradcy.

Nowością jest funkcja terapeuty pedagogicznego, którego jednym z podstawowych zadań jest przeprowadzenie badań i działań diagnostycznych skierowanych do uczniów z zaburzeniami i odchyleniami rozwojowymi czy też specyficznymi trudnościami w uczeniu się. Odpowiedzialny jest on również za prowadzenie zajęć korekcyjno-kompensacyjnych oraz innych o charakterze terapeutycznym. Zgodnie z zasadą, że lepiej zapobiegać,

niż leczyć, terapeuta pedagogiczny w swojej pracy ma również prowadzić, we współpracy z rodzicami, nauczycielami, wychowawcami i specjalistami, działania profilaktyczne zapobiegające niepowodzeniom szkolnym.

Dokumentacja sporządzana dotychczas, taka jak Karta Indywidualnych Potrzeb Ucznia, zgodnie z zaleceniami ma być przekazana rodzicom ucznia – oryginał, natomiast w dokumentacji pozostać ma kopia.

Z dniem wejścia w życie Rozporządzenia z 30 kwietnia 2013 roku utraciło moc Rozporządzenie MEN z 17 listopada 2010 w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach.

Zakończenie

Powyższy artykuł został opracowany na podstawie Rozporządzenia MEN z 30 kwietnia 2013 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. Nr 0 z 2013 r., poz. 532). Wprowadzone zmiany sprawiały, że działania pomocowe pod względem organizacyjnym są łatwiejsze do zorganizowania i mogą być realizowane w bieżącej pracy z uczniem. Dużym atutem z punktu widzenia nauczycieli jest ograniczenie ilości dokumentacji na rzecz faktycznej pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Bibliografia

1. Rozporządzenie MEN *w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*, Dz.U. Nr 228 z 2010 r., poz. 1487.
2. Rozporządzenie MEN *w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych*, Dz.U. Nr 228 z 2010 r., poz. 1488.
3. Rozporządzenie MEN *w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz ośrodkach*, Dz.U. Nr 228 z 2010 r., poz. 1489.

4. Rozporządzenie MEN w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych, Dz.U. Nr 228 z 2010 r., poz. 1490.
5. Rozporządzenie MEN zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych, Dz.U. Nr 228 z 2010 r., poz. 1491.
6. Rozporządzenie MEN zmieniające rozporządzenie w sprawie ramowego statutu publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym publicznej poradni specjalistycznej, Dz.U. Nr 228 z 2010 r., poz. 1492.
7. Rozporządzenie MEN z dnia 30 kwietnia 2013 roku w sprawie zasad organizowania i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Dz.U. Nr 0z 2013 r., poz. 532.
8. Zacharuk T., Bocian B., *Edukacja włączająca – nowa perspektywa pedagogiczna*, „Oświata Mazowiecka. Biuletyn Informacyjny Kuroatorium Oświaty w Warszawie”, nr 7, 2011 r., wyd. Mazowieckie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli.
9. Zacharuk T., *Edukacja włączająca szansą dla wszystkich uczniów*, „Meritum”, nr 1, 2011 r., Mazowieckie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli.
10. Zacharuk T., *Resocjalizacja w warunkach edukacji inkluzyjnej*, „Resocjalizacja Polska”, nr 1, 2010 r., „Pedagogium” Wyższa Szkoła Nauk Społecznych, Warszawa.
11. Zacharuk T., *Wprowadzenie do edukacji inkluzyjnej*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2008 r.,